

ARLÉSIENNE

Az alacsonyan járó téli nap délelőttöként utat talált a szemközti földszintes ház tetőgerince fölött, és fényel árasztotta el a nappalit. A napnak ebben a szakában egyedül voltam otthon, hónapok óta már. Hónapokig ágyhoz kötött egy testi tünetekkel nem járó, mégis életveszélyes betegség. Ezekben a napokban volt szabad először fölkelnem, most még rövid időre csak. Ilyenkor átmentem a nappaliba, és föl tettem egy lemezt apám lemezjátszójára. Az ő lemezeihez nem nyúlhattam, de volt nekem is néhány. Tőle kaptam. Egy kisméretű lemezen Székely Mihály híres operaáriákat énekelt. Két keringő volt a másikon, a „Reggeli lapok” és a „Déli órák”. Aztán ott volt Gershwin *Kék rapszódia*ja, és a „Hajnal a Moszkva folyó felett”, a *Hovanscsinából*. De a leggyakrabban *Az arles-i lányt* hallgattam. A padló meleg fénytócsáihoz – mezítláb voltam – különösképpen illettek a kezdő ütemek fényes hangzatai.

A darab – mint később megtudtam, az *Első szvit* – egzotikus hatása alól nem tudtam kivonni magam, valamiféle révületben hallgattam végig újra meg újra. A révületet bizonyára elősegítette a hosszú ágyfogságban egybefolyó nappalok és éjszakák megváltozott tudatállapota. Azt azonban ma sem tudom megmagyarázni, miképpen ismerhettem föl ennek a zenének a kápráztató napsütéssel rokon egzotikumát akkoriban, amikor a Délről még fogalmam sem lehetett. A földgolyó legdélibb pontja, ahová tizenhárom éves koromig eljutottam, a mohácsi sziget volt. De hát nem is kell mindent megmagyarázni.

Megtudtam később azt is, hogy nemcsak első szvit van, hanem második is. És hogy ezeket a hasonló című opera zenéjéből állította össze maga a szerző, Georges Bizet.

Még később aztán megtudtam, hogy *Az arles-i lány* nem opera volt, hanem csak kísérőzene Alphonse Daudet hasonló című színdarabjához. És hogy a második szvitet, részben egy másik Bizet-mű darabjaiból, nem a szerző állította össze, hanem halála után a barátja, Ernest Guiraud.

De ekkor már nyomoztam az arles-i lány után. És minél többet megtudtam róla, annál megfoghatatlanabbá vált. Semmi sem úgy volt, ahogy hittem.

Alphonse Daudet, akit nálunk, ha egyáltalán, a *Tarasconi Tartarin* szerzőjeként ismernek – én is ismertem, az „Én könyvtáram” sorozatában megvolt ez a vicces regényszerűség –, először egy novellát írt *Az arles-i lány* (*L’Arlésienne*) címen, amelyet 1872-ben zenés színművé, úgynevezett melodramává dolgozott át a nemrég megnyílt Vaudeville színház (ma Gaumont-Opéra) számára. A darab szövegét ugyanebben az évben Alphonse Lemerre adta ki Párizsban, és 1910-ben Lampel Róbert kiadásában, Fái J. Béla fordításában magyarul is megjelent.

A novella és a színmű cselekménye csupán jelentéktelen részletekben tér el egymástól. A színhely a francia Dél, a Julius Caesar alapította Arelatum (Arles) környéke, ahol a Rhône két ágra szakadva siet tovább a tenger felé (illetve a vékonyabbik ág, a Petit-Rhône egyáltalán nem siet, nagyon is komótosan ballag nádasokkal szegélyezett medrében). A folyó két ága a Camargue nevű sós, mocsaras pusztát fogja közre, ahol a *corridára* szánt fekete bikákat és a fehér andalúz lovakat tenyésztik. A Rhône-tól nyugatra Languedoc tartomány kezdődik, keletre Provence nyúlik az Alpokig – mi azonban az utóbbinak az innenső szélén, az Alpilles régióban vagyunk. A novellából tudható, hogy ennek dombjai és fehér mészkősziklái között helyezi el a szerző azt az udvarházat – errefelé *mas* a nevük –, ahol Frédéri (a no-

vellában Jan), a romlatlan parasztleány él özvegy édesanyjával és apai nagyapjával (a novellában a szüleivel). Örülten (hogy ne mondjam: halálosan) szerelmes egy arles-i lányba, akinek a nevét a szerző mindvégig nem árulja el nekünk. A család nem nézi jó szemmel ezt a vonzalmat. „Mert vigyázz, azokban a cudar nagyvárosokban nem úgy van ám, mint minálunk” – mondja Boldizsár/Balthazar, az öreg juhász.¹ Meg is kéri az anya, Rózsa/Rose Mamaï városban élő fivérét, hogy nézzen utána, kiféle-miféle az a lány. Marc/Márkus, aki tengerlátott hajósmester lévén maga is bizonyos nagyvilági romlottságot képvisel, kezdetől fogva azon a nézeten van, hogy egy tüdőgyulladásba igen, de a szerelembe nem hal bele senki. Meglátogatja Arles-ban a lány családját, remek *ratafiát* (gyümölcslikört) iszik náluk, és derűlátóan nyilatkozik a tervezett házasságról. Elhamarkodottan, mert szinte azon nyomban kiderül, hogy a leány valójában romlott, vagyis szeretője van. Ugyanis „nyakába akasztott karikással, panyókára vetett zekével, övén bőrtüszővel” megjelenik Mitifio, a camargue-i csikós („csikós vagyok ott lenn a pharamansi pusztán”), és közli a nagyapával, Francet Mamaïval: „Gazduram az unokáját egy becstelennel akarja összeadni, aki nekem két esztendő szeretőm”. Frédéri a hír hallatán búskomorságba esik, a pusztában bujdosik, könnyét ontja, a család hiába próbálja megvigasztalni. Végül az anya rábírra, hogy feleségül vegye az ártatlan és kedves Vivette-et. Éppen a kézfogóra készülének, amikor a végzetes Mitifio felbukkan ismét, és közli, hogy megszöktette a lányt, akit a szülei nem akartak hozzáadni, miután a módos tanyasi legény felbukkant a láthatáron. Frédéri erre ismét összeomlik, és egy hajnalon leveti magát a csűr magas ablakából, szörnyethal.

Léon Carvalho, a Vaudeville színház igazgatója, aki még a Théâtre-Lyrique igazgatójaként a *Gyöngyhalászok* megrendelője volt, ismét Georges Bizet-t bízta meg a zenei betétek – nyitány, (részben a kulisszák mögött, részben a színen elhangzó) kórusok, a drámai csúcspontokat kiemelő kísérőzenék (szűkebb értelemben ezeket nevezték *melodrame*-nak), illetve a jeleneteket elválasztó interlúdiumok, összesen 27 darab – megkomponálásával. A színművet 1872-ben mutatták be, és meghozta Daudet számára Flaubert és Zola ismeretségét. Noha Bizet zenéje utóbb maradandóbbnak bizonyult magánál a színműnél, eleinte, és különösen a bemutatón ellene dolgozott, mert a közönség idegenkedett a szokatlan hangzástól, és a zenészek ellenállása sem tett jót neki. Bizet, akik végigülte a próbákat, mélységesen le volt sújtva. A darab huszonegy (más források szerint tizenkilenc) előadást ért meg, ami akkoriban tisztos bukással ért föl. De 1908-ban újra elővették, 1914-ben negyedik és ötödik felvonásából rendeztek előadást, 1925-ben pedig a háborús veterán színészek javára rendezett gála keretében mutatták be. Végül 1961-ben két előadást ért meg a párizsi Operában. Magyarul is előadták 1910-ben, Ambrus Zoltán pedig színikritikát írt róla.

*

A darab, annak ellenére, hogy az új, népszerű művészeti ág is szárnyára kapta, négyszer is megfilmesítették – nem is akármilyen rendezők: 1908-ban Albert Capellani, a filmtörténet egyik nagy úttörője, számos klasszikus regény megfilmesítője, 1922-ben André Antoine, a neorealizmus előfutára, 1930-ban Jacques de Baroncelli márki, végül 1942-ben Marc Allégret –, mára lényegében feledésbe merült. Nem új jelenség, hogy egy gyenge színdarabnak több híve akad, mint egy jónak – legalábbis egy ideig. Az *arles-i lány* viszonylagos sikerének és elfeledettségének valószínűleg ugyanaz az oka: egy olyan tradicionális, „népi” erkölcsiséget állít piederstálra, amilyen a valóságban nem, csak a modernitás ellenségeinek és ellenzőinek vágyfantáziáiban létezett. A romlatlan tanya (falu) és a bűnös város ellentétére épített, nálunk sem ismeretlen értékrend éppen azért nem volt képes maradandó remekműveket létre-

¹ Arles-nak 1870 körül a különböző becslések szerint 17–23000 lakosa volt.

hozni, mert eredendően ideologikus, mert maga is ízig-vérig a modernitás szülötte, annak ellentmondásai táplálják, „gyökerei” abba, és nem valamiféle hagyományba nyúlnak. Szenvedély és szokásérkölc s kora-modern konfliktusa a 19. század végén nemhogy egy drámát, de egy melodramát sem volt képes sokáig a víz fölött tartani.

*

Bizet művét számos magyar forrás háromfelvonásos operának tudja, ami, mint láttuk, tévedés. A vicc az, hogy valóban készült háromfelvonásos opera is Daudet színműve alapján. Az *Arlesiana*, az olasz Francesco Cilea műve. Librettóját Leopoldo Marengo jegyzi, 1897-ben volt a bemutatója a milánói Teatro Liricóban. Frédéri/Federico szerepét Enrico Caruso énekelte.

*

Maga a novella három évvel korábban, 1869-ben jelent meg a *Lettres de mon moulin* (magyar címe: *Levelek a malomból*) című, rövid elbeszéléseket és karcokat tartalmazó gyűjteményben.² A történetek néhány kivételtől eltekintve a francia Délen, Provence és Languedoc határvidékén játszódnak, és Daudet egy használaton kívüli szélmalomból keltezett fiktív levelek formájában számol be róluk. Ez a malom (a *malmom*, mondja a francia cím) misztifikáció. Igaz, hogy a gyűjtemény első darabja egy adásvételi szerződés, amely szerint Daudet megvásárol Gaspard Mitifiótól egy szélmalmot „a Rhône völgyében, Provence kellős közepén”. És az is igaz, hogy Fontvieille határában ma is mutogatnak egy szélmalmot, amelyről azt állítják, hogy Daudet tulajdona volt. Csakhogy, mint láttuk, Mitifio később egy elbeszélés szereplőjeként bukkan föl, akárcsak az adásvételi ügylet tanúja, Francet Mamai. És tudjuk, hogy Daudet-nak sohasem volt malma; a „levelek” többségét Párizsban írta, és ha véletlenül Fontvieille környékén tartózkodott, akkor a rokon Aubrey családnál, a közeli chateau Montaubanban szállt meg.

A Délen, Nîmes-ban született Daudet ugyanis ízig-vérig párizsi író volt. „Amott, Párizs kaszárnyái közt visszavágyjuk zöld Alpillés-ünket, és a levendulák vad illatát; most, itt, Provence kellős közepén a kaszárnya hiányzik nekünk, és minden kedves, ami rá emlékeztet” – olvassuk az utolsó, „Kaszárnya-nosztalgia” című elbeszélésben, amely – és ezáltal az egész kötet – nem véletlenül ér véget ezzel a felkiáltással: „Ah, Párizs!... Párizs!... Örökké Párizs!”

*

Daudet 1857-ben, tizenhét éves korában érkezett Párizsba, pénz nélkül és sikerre éheesen. A második császárság nagy fellendülésének évei voltak ezek, az ifjú Daudet a bohém művészvilág felmutatni egyelőre nem sokat tudó tagjaként³ és egyúttal meggyőződéses monarchistaként Eugénie császárnő⁴ környezetébe is eljutott, ahol az egyik udvarhölgytől súlyos szifilisz fertőzést kapott. Ez egész további életére rányomta bé-

² Magyarul négy fordítása is született az idők folyamán: *Levelek egy elhagyott malomból*, ford. Sárváry Elek, Bp., Franklin, 1899; *Malomból írt levelek*, ford. Rexa Dezsőné, Bp., Benkő, 1909; *Levelek a malomból*, ford. Fábry Rezső, Bp., Rózsavölgyi, 1922; *Levelek a malomból*, ford. K. Eckhardt Ilona, Bp., Európa, 1957.

³ Voltaképpen alkotói pályafutása 1866-ban kezdődik, ekkor kezd dolgozni első, *Le Petit Chose* (*A kis Izé*) című regényén, és jelenteti meg a *Levelek a malomból* első darabjait.

⁴ Ez a császárnő, Eugénie de Montijo volt az, aki bevezette a spanyol bikaviadal, a *corrida* szokását Dél-Franciaországban.

lyegét, és a Mediterrán iránti nosztalgiája mellett magyarázatul szolgál gyakori déli utazásaira. Ugyanis egyre rosszabbodó tabes dorsalis (szifilisz gerincvelő-gyulladás) tünetei enyhültek provence-i, korzikai és észak-afrikai⁵ tartózkodásai idején. A vidékiebb, tradicionálisabb déli életmód iránti nosztalgiájának másik összetevője már említett modernitás-ellenessége lehetett. Nem árt azonban leszögezni, hogy a modernitás ellenzőire ebben a korban jellemző három összetevő – a monarchizmus, a klerikalizmus és az antiszemitizmus – nem egyenlő mértékben jellemezte gondolkodását. A vallás tekintetében inkább szkeptikusnak volt mondható. Antiszemita vélekedései tényleges súlyát és mélységét nehéz megítélni; mindenesetre antiszemitizmussal szennyezett közegben mozgott, egyik barátja az Antiszemita Ligát és a *Libre Parole* című antiszemita lapot alapító Edouard Drumont volt. A *nábob* (*Le Nabab*, 1877) című regényének negatív főhőse egy Tunéziában meggazdagodott zsidó, aki politikai babérokra pályázik, de végül kudarcot vall. Ugyanakkor Émile Zolával is barátkozott, aki majd kulcsszerepet játszik a halálának évében, 1897-ben kirobbant a Dreyfus-ügyben, amely egész Franciaországot megrázó mély válságot idézett elő. A választás antiszemitizmus és liberalizmus között ekkor vált elkerülhetlenné, és míg egyeseket megerősített antiszemitizmusukban, mások szemében végleg diszkvalifikálta addigi efféle vélekedéseiket. Nem tudhatjuk, Daudet melyik csoportba tartozott volna, temetésén mindenesetre Émile Zola búcsúztatta. Nem fér kétség ugyanakkor antirepublikánus, monarchista és konzervatív politikai meggyőződéséhez. Amikor a porosz hadsereg megostromolta Párizst, beállt a nemzeti gárdába, hogy részt vegyen a főváros védelmében, ám amikor a gárda a megalakuló Kommünhöz csatlakozott, otthagya a fővárost, Champrosay-be menekült, majd a nyarat a szüleinél töltötte Nîmes-ben, és csak augusztus végén tért vissza. A Kommün leverésére és az azt követő megtorlásra 1873-ban közreadott újabb karcolat és novella gyűjteményében, a *Hétfői mesékben* (*Contes du lundi*) tért vissza. Ezekben az írásaiban az elvakult politikai reakció kap hangot, a gyűlöletbeszédétől, a rágalmazástól és a történelemhamisítástól sem riad vissza. Igaz, nem volt a kornak valamirevaló írója, aki helyeselte volna a Kommün terrorját. De a legyőzöttek rágalmazására, a vörös terrort követő fehér terror szépítésére kevesen vállalkoztak. Victor Hugo sztelen örültségnek tartotta a Kommünt, de mindent elkövetett (egyébként sikertelenül), hogy Belgium menedéket adjon a megtorlás elől menekülőknél. Zola pedig ezt írta egyik levelében: „Milyen gyűlöletes! Testvérek gyilkolják egymást, és mi azokat fogjuk megkoronázni, akik legtöbb polgártársunkat lemészárolták. Képtelenség! Nyolc nap múlva, a vörös terror helyett, a fehér terror következik...” Daudet rágalmaz: „Monologue à bord” („Monológ a fedélzeten”) című karcolatának hőse egy atlanti kikötőben állomásozó fregatt gyomrában deportálására vár. Így elmélkedik: „És belegondolni, hogy miközben itt vagyunk összezsúfolva, mint az állatok, vaktában hánykolódva a vaksötét zajban, mely körülvesz minket, a Kommün összes szép arany vállszalagos, vörös mellényes fia, az összes pozór, az összes hitvány, aki minket tolt maga elé, nyugodtan üldögél egy kávéházban vagy színházban Londonban, Genfben, egész közel Franciaországhoz. Ha erre gondolok, elfog a düh!” Nos, eltekintve attól, hogy a világ minden bukott politikai mozgalmának vezetői több eséllyel menekülnek, mint egyszerű résztvevői, lássuk, miféle kávéházakban üldögélt a Kommün Közjóléti, illetve Hadi Bizottmányának néhány tagja:

Alfred Billioray: a „véres hét”⁶ folyamán letartóztatták, és deportációra ítélték. Betegsége miatt börtönben maradt, ahonnan 1875 márciusában megszökött. Amikor ismét elfogták, deportálták Új-Kaledóniába, ahol érkezése után nem sokkal meghalt.

Louis Charles Delescluze: május 25-én reményét veszítve vállalta a biztos halált a

⁵ Szeretőjével, Marie Rieu-vel 1861/62 fordulóján tartózkodott az 1830 óta megszállt Algériában.

⁶ 1871. május 21–28. Ennyi ideig tartott, míg a versailles-i kormány csapatai felszámolták a Kommünt.

Château-d'Eau egyik barikádján, hogy semmiképpen „ne váljon a győztes reakció áldozatává vagy játékszerévé”.

Louis Rossel: letartóztatták, és kétszer bíróság elé állították. Párizsi egyetemisták, Nîmes, Metz és Montauban jeles személyiségei, protestáns vezetők, Victor Hugo, Pierre Denfert-Rochereau ezredes és számos értelmiségi szólalt fel érdekében, hasztalanul. Adolphe Thiers, a kormányfő felajánlotta neki, hogy kegyelmet kap, ha az életfogytiglani száműzetést vállalja. Visszautasította, vállalni akarta a felelősséget, nem akarta elárulni hazáját és meggyőződését, és Thiers lelkiismeretén sem óhajtott könnyíteni. 1871. november huszonnyolcadikán lőtték agyon a Satory katonai táborban, huszonhét éves korában.

Théophile Ferré: agyonlőtték Louis Rossellel együtt.

Raoul Rigault: a Quartier Latin barikádjain harcolt. Ítélet nélkül agyonlőtték. Holttestét a katonák minden értékes tárgytól megfosztották, és otthagyták az utcán, ahol a járőrök meggyalázták.

A sor természetesen folytatható, de lássunk mást. A „véres hét” után elfogottak közül azokat, akiket nem lőttek agyon helyben, marhavagonokba zsúfolva, étlen-szomjan, mondhatnám, „huszadik századi körülmények között” szállították az atlanti tengerpartra, ahol, mint mondtam, hajófenékbe zárva várták, hogy deportálják őket. Sokakat még útközben kivégeztek. Daudet hőse is csak így érkezhettek, de erről nem esik szó, hanem azon morfondírozik, nem kellett volna-e feleségét és gyerekeit magával hoznia. Mindenesetre arra a következtetésre jut, hogy „mindennek a politika az oka”.

Történelemhamisítás: A „véres hét” utolsó ütközete⁷ a magaslaton fekvő Père-Lachaise temetőben zajlott, ahol a kommünárok ágyúütegei voltak. A versailles-i csapatok május 27-én egész napos küzdelemben, sírról sírra haladva morzszolták fel az ellenállást, sokakkal helyben végeztek, s a nap végén 147 elfogott kommünárt lőtték agyon a temető falánál. Daudet „La bataille du Père-Lachaise” („A Père-Lachaise-i csata”) című karcolatában a temető őrét szólaltatja meg, aki elmondja, hogy nem is volt ott semmiféle csata, hanem az történt, hogy május 22-én megjelent egy szedett-vedett csapat borosüvegekkel, rossz erkölcsű nőkkel és ágyúkkal, mely utóbbiakból petróleumbombákat lövöldöztek a város műemlék épületeire, majd amikor a kormánycsapatoknak a Montmartre tetején⁸ fölállított ágyúi lőni kezdtek őket, először szétszaladtak, majd este visszatértek fölvenni a zsoldjukat, és részegen dárídózva a rosszlányokkal együtt bevették magukat az egyik sírboltba. Ezek után a temetőőr arra ébredt – május 23-án –, hogy a kormánycsapatok megszállták a temetőt, a tisztiek kávévét kértek tőle, aztán odavezettek a Roquette börtönéből egy csapat elfogott nemzeti gárdistát, és őket végezték ki annál a bizonyos falnál. Most tekintsünk el attól, hogy szerzőnket tévesen tájékoztatták: a temető elfoglalására csak május 27-én került sor. A kivégzettek száma olyan tény volt, amelyről sokan tudtak, azt tehát nem lehetett eltüntetni. De lehetett a kommün legvégsőkig kitarító védelmezőiből tivornyázó, kurvázó csöcseléket csinálni.

Az „Arthur” című novellában Daudet a párizsi Tizenkét Ház proletár lakóit mutatja be. A címadó hős egy részeges munkás, aki szombatoként elissza a keresetét, megveri a feleségét, majd az asszony segítségére siető apóst és a szomszédokat is. Ugyanezek a szomszédok viszont már másnap álmélkodva hallgatják Arthur bölcs mondásait, amelyeket az esti tanfolyamon⁹ szedett fel. „És ez a fajta akarta kormányozni a világot!” – fejezi be novelláját az álmélkodó Daudet.

⁷ Így tartják számon, de valójában az utolsó előtti volt. Az utolsó barikád, a közeli Belleville negyedben, május 28-án esett el.

⁸ Még nem állt ott a marcipántortához hasonlító Sacré-Coeur; két évvel később jelölték meg vele a Kommün egyik fontos színhelyét, mintegy vezeklésül.

⁹ A közművelődés ártalmasságára egyébként Flaubert is felhívja a figyelmünket: „A közművelés csak az idioták számát fogja gyarapítani [...] Az elemi iskolai oktatásnak köszönhetjük a Kommünt” – írja George Sandnak 1871. október hetedikén.

Reakciós konzervativizmusa¹⁰ nyilvánult meg a romlatlan, „népi” szokáserkölcshasztalásában is. Igaz, hogy ez utóbbit meglehetősen művészet lehetett összeegyeztetni saját mondén életvezetésével: felesége mellett mindvégig szeretőket tartott, illetve barátai szeretőit „használta”. Farizeussággal határos erkölcsi hasadtsága, akárcsak párizsi témáinak realizmusa és a déli történetek idealizmusa között ingadozó írói szemlélete a modernitásellenesség ízig-vérig modern mivoltát tükrözi. Alakjai akkor elevenednek meg, amikor ez a kettősség meg tud jelenni, például ha sikerül párizsi íróniával szemlélnie déli hőseit, mint a tarasconi Tartarin afrikai vadászkalandjainak előadásakor.

*

Daudet Dél iránti nosztalgiájának különös jelentőséget kölcsönöz, hogy ekkoriban került napirendre a délen beszélt, népi tájszólásokká süllyedt okszitán nyelvjárások – elsősorban a provanszál, „a civilizált Európa első irodalmi nyelve” – nyelvpolitikai rehabilitációja. Frédéri Mistral hetedmagával 1854-ben alapította meg a ma is létező Félibrige egyesületet¹¹ a provanszál nyelv művelésére, a provanszál nyelvű irodalom előmozdítására. 1859-ben jelent meg e célkitűzés jegyében nagy elbeszélő költeménye, a *Mirèio*,¹² majd 1878 és 1886 között *Lou Tresor d'ou Felibrige* címmel az első provanszál-francia szótár. Munkásságát 1904-ben Nobel-díjjal jutalmazták. Sokak szerint érdemtelenül; a francia etatizmus megszállott hívein kívül főként olyanok szerint, akik nem ismerik a provanszál nyelv gazdag középkori irodalmát.

*

Daudet 1859 áprilisában Párizsban ismerkedett meg Mistrallal, és sokáig szoros baráti kapcsolatban voltak. A *Levelek a malomból* egyik története beszámol látogatásáról Maillaneban (ez egy kis falu Saint Rémy de Provence közelében), a költő otthonában. Többek közt megtudhatjuk belőle, hogy a költő édesanyja (Adélaïde Poulinet) távol maradt az asztaltól, ha fia barátai érkeztek látogatóba – szégyellte ugyanis, hogy nem tud franciául.

Mistral mesélte el Daudet-nak unokaöccse történetét, aki 1862. július hetedikén kísérletesen hasonló okokból kísértetiesen hasonló módon lett öngyilkos. Miután kiderült, hogy nem ő az első jegyese életében, fölbontotta eljegyzését, és kivetette magát a családi udvarház, a *mas du Juge* egyik ablakából. Egyesek szerint nem azért mesélte el, hogy Daudet megírja, meg is neheztelt érte, és ez véget vetett barátságuknak.¹³ Más változat szerint Mistral amiatt orrolt meg, hogy Daudet a tarasconi Tartarin történetében nevetségesszínben tüntette fel a provanszál embert (a *Tartarin de Tarascon* az *Arlésienne* színházi bemutatójának évében, 1872-ben jelent meg).¹⁴

¹⁰ A konzervatív valami fennállót kíván megőrizni, a reakciós konzervatív valami soha-nem-létezethez kíván „visszatérni”.

¹¹ A Félibrige tagjai a *félibre*-ek, vezetőségét pedig ötven *félibre majoraux* alkotja.

¹² Gábor Andor fordításában magyarul is megjelent (Dick, 1916).

¹³ Ez bizonyosan nem felel meg a valóságnak. Mistral 1872. november 4-én kelt levelében lelkesen nyilatkozik a darabról, bár kételkedik a sikerében: „De a provanszál életnek ezeket a jeleneteit, a kezdetleges életet, amelyben a kis dolgok ekkora jelentőségre tesznek szert, ezt a biblikus családiasságot, tájaink, történelmünk, jellemünk e finom részleteit képes-e átézni, megérteni, ízlelni Párizs? Nem fog-e nevetni azokon a szavakon, amelyekben mi sírunk, nem bosszankodik-e majd a vígságokon, amelyek minket megnevettetnek?”

¹⁴ Ennek ellentmond, hogy amikor a regény első fejezete, még *Barbarin de Tarascon* címmel és Émile Bénassit írói álnévvel megjelent a *Petit Moniteur*-ben, Mistral tetszéssel jegyezte meg egy levelében, hogy bizonyára Daudet műve: „*Es tout soun escupi*” („Ez kiköpött ő”).

Barátságukat, amely valójában Daudet haláláig tartott, az alapozta meg, hogy Daudet, aki gyerekkorát Nîmes-ben és környékén töltötte, ismerte és használta a provanszál nyelvet.¹⁵ Novelláiban és regényeiben, feltehetően a Dél iránt Mistralnak és társainak köszönhetően megélelni kívánó érdeklődés hatására, számos provanszál nyelvű idézet, szövegbetét található. A „Seguin úr kecskéje” („La chèvre de M. Seguin”) című elbeszélés provanszál nyelvű bekezdésének nyelvtani hibái miatt egy időben elterjedt, hogy nyelvtudása meglehetősen kezdetleges lehetett. A kritikai kiadásból¹⁶ kiderül azonban, hogy a Daudet-nak felrótt hibákat a nyomda ördöge követte el – a kézirat¹⁷ szövege hibátlan. Daudet a francia Dél regionális öntudatával is rokonszenvezett, ismerősei előtt büszkélkedett provanszál származásával, itteni barátai, a Félibrige alapítói példáját követve valószínűleg írhatott volna ezen a nyelven is.¹⁸ Montaigne-hez hasonlóan¹⁹ mégis a franciát választotta.

*

Daudet 1866-ban vette feleségül Julia Allard-t. Három gyermekük született: Léon (1867–1942), Lucien (1878–1946) és Edmée (1886–1937). A két fiú író lett, a lány íróhoz (Anndré Germain) ment feleségül. A gyerekekről talán majd később mesélek. Van mit.

Julia nem csupán Alphonse gyermekeit hordta ki, hanem írásai világára hozatalában is tevőleges szerepet vállalt. Az 1866 utáni kézirat-változatokon jól láthatók az ő kézírásával készült korrrekciók, közbevetések, amelyeket egy következő menetben Alphonse tovább módosított vagy – többnyire – elfogadott.

*

Sok-sok évvel később újra meghallgattam az *Első szvitet*, és az első tétel, a „Prélude” hangzásában hiába kerestem a fényes rezeket, amelyekre emlékeztem. Se trombiták, se harsónák: két kürt olvad bele tompán, lágyan a vonósok tuttijába. Igaz, hogy az a nappali szoba és az a téli nap sincs már sehol.

Ami pedig az arles-i lányt illeti, a novellában még megtudunk róla annyit, hogy csupa bársony és csipke volt, és hogy Jan a Lice-en, Arles hajdani korzóján ismerkedett meg vele.

¹⁵ Nîmes ugyan földrajzilag már Languedoc tartományhoz tartozik, nemcsak ott, de még a nyugatabbra fekvő Montpellier-ben sem a középső nagy okszitán nyelvjárást, a languadocot, hanem a provanszált beszélték. A terminológiában némi zavart okoz, hogy Mistral az összes okszitán (langue d’oc) nyelvjárást a provençal néven foglalta össze, továbbá hogy a langue d’oc egy történelmi tartomány, Languedoc nevét is adja, amelynek nyelve, a languadoc csupán a langue d’oc egyik nyelvjárása. A három nagy nyelvjáráson, a pronvanszálon, a languadocon és a legnyugatibb gaszkonon kívül számos kisebb okszitán dialektus létezik, mint a niçois, az auvergnat vagy a sarladais.

¹⁶ *Oeuvres*, 2 kt, szerk. Roger Ripoll, Párizs, Gallimard, 1990. x. [Bibliothèque de la Pléiade].

¹⁷ A szövegkritikát sokáig megnehezítette, hogy Daudet csaknem minden kézírata magántulajdonban van.

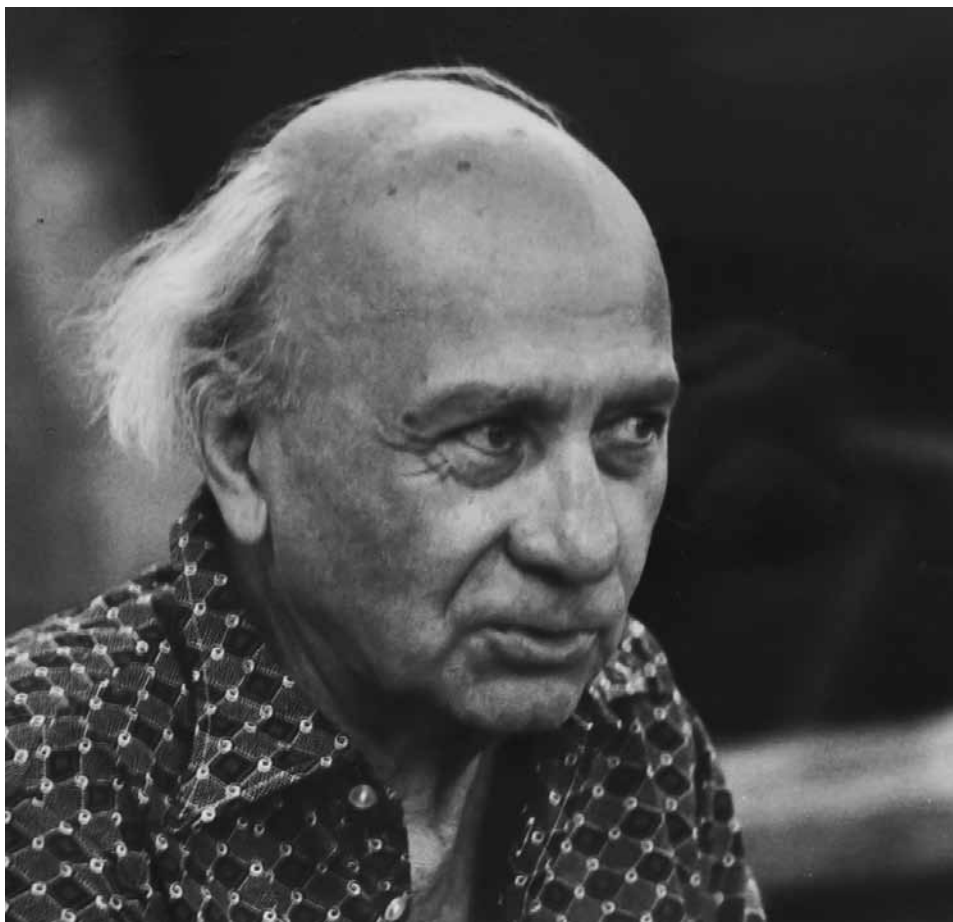
¹⁸ Éppen említett novelláját, a „Seguin úr kecskéje”-t 1868-ban provanszál nyelven is megjelentette, „La cabro de moussu Seguin” címmel a Félibrige folyóiratában, az *Armana provençau*-ban, „A cucugnani plébános” című novellája pedig az egyik *félibre*, Joseph Roumanille ott közreadott provanszál nyelvű elbeszélésének („Lou curat de Cucugnan”) a fordítása.

¹⁹ Montaigne első nyelve a latin volt, a második a Bordeaux környékén beszélt gaszkon; a franciát csupán harmadikként sajátította el. Esszéiben több helyen méltatja a gaszkon ízes (*savoureux*) voltát, kifejezőerejét és egyéb előnyeit a franciával szemben. Mégis a nemrég megszületett ország közös öntudatát hordozó fiatal, képlekeny, változásban lévő nyelvet, imádott Párizsa nyelvét választotta. Daudet választását is bizonyára Párizs pecsételte meg: aligha tudott volna nem ott élni.

A színházban, amelynek szintén nevét adta, miközben ő maga név nélkül maradt, még ennyi sem derül ki. Mindvégig meg sem jelenik a színen, holott minden körülötte forog.

Ezért van az, hogy a művelt társalgás nyelvében *Arlésienne* olyasmit jelöl, amiről minduntalan szó esik, ám soha senki nem látta. Arlésienne a zsidók Messiása, Arlésienne a keresztények Istene, és Arlésienne az igazság.

Arles, 2018. augusztus

Illyés Gyula